

TARJÁN TAMÁS

Kucséberék

■ SHAKESPEARE: TÉLI REGE ■

Voltaképp csak egy kucséber – vándorló csecsebecse- és sorsjegyáros – szerepel a darabban: a csavargó Autolycus, főállásban hol szolgál, hol tolvaj. Mészöly Dezső ködös-deres levegőjű fordítása nevezi kucsébernek, a munkájához kapcsolt margójegyzetben is élvezve az anakronisztikus szó használatát (hiszen a kifejezés csupán 1840 körül költözött át hozzánk a németből, William Shakespeare a Magyar Színház előadásában szenvedélytörténetnek titulált műve pedig 1611-ben keletkezett). Kosztolányi Dezső vásárost ír átültetésében; az angol eredeti pedlart (házaló, kufár, pletykafuvarozó). Bede Fazekas Szabolcs játéka az elvetemültséget és a kisipari bölcselkedést a gengszterarcú kedélyesség mögé fogja, s a figurában szétszívárogat valami mámort, ami végül is valamennyi Shakespeare-alkotásnak a sajátja. A keretjáték szerint talán amolyan mesterember ő – nem Szent Iván éjén, hanem téli napfordulókor –, aki az előcsarnokban már látott hatalmas kétágú létrával a színpadra hág, megdöngeti a vasfüggönyt: a kinyíló ajtóban fekete, arctalan csipkehölgy reflektor röntgenezte porfátylat perget; s ekkor, a közvetettség nyersebb, illetve líraibb tudatosítása után kezdődhet az este.

Reszkir kucsébernek a próba szerencse hazárdórt mondják, örült kucsébernek az értékeit pojacáskodva, cirkuszosan eltékozoló ostobát. S nem örült kucséber-e Leontes, Szicília királya, aki ok nélkül támadt féltékenységében a saját áldott feleségének és a legjobb barátjának a bujálkodását fantáziálja, életeket olt ki, sorsokat tesz tönkre (a magáét is), országát zilálja szét, jó királyból tépett idegzetű zsarnokká szállva alá? Nem kucséber-e az indokolatlanul megvádolt, menekülni kényszerülő testvéri barát, Polixenes, aki

tizenhat évvel később, Bohémia királyaként álszakállt ragasztva sündörög a fia nyomában, s ádázul nekiront, amiért egy tehetős pásztor lányának merészel hevesen udvarolni? (A gyönyörű leány nem más, mint Perdita, Leontesnek a vaksorsra bízott, tengerpartra kitett, mára felserdült gyermeke.) Nem reszkir kucséber-e Antigonus, aki a megtébolyult uralkodó ellen egy emberként lázongó szicíliai udvart képviselve a háborodott parancs végrehajtását választja (erkölcsi büntetésül mindjárt elszenvedve a maga halálát egy medve karmai között)? Kaszás Attila az eltűzött pszichológizálás okozta látletszerűséggel, kissé darabosan éli meg, dolgozza ki a férj, az apa: a magánember közemberi minőségében érdekesebb és súlyosabb morális megháborodását. Mozdulatlan-sága, ikonikus magára maradása beszédesebb, mint járkálása, tombolása: ahogy az asszony elárvult himzörámáján ügyetlenkedik... ahogy vezeklésül magát zárja nője börtönébe... ahogy örökre szétharapja a mosolyát. Mihályi Győző nem sok alakító érdeklődést mutat Polixenes iránt, gyér ötletei helyett a szavak utolsó szótagjainak lenyelésével irányítja magára a figyelmet. Csurka László a némajátékok kommentárjával ad súlyt annak a ténynek, hogy a megrohadó hierarchiában az Antigonus típusú megtestesült becsület és józanság is köteles a nyilvánvalóan rosszat cselekedni. (E figura ellentette – mert a *Téli regé* kompozíciójában mindenestül a tükörelv kettőzve sokszorozó metódusa a domináló – a derék és jelentéktelen Archidamus, akinek monológszerű drámasummázatában Izsóf Vilmos kivirul mint arisztokrata hírharang: még most is mesélne, ha el nem sodorják az események.)

Vidnyánszky Attila nívós rendezése egyszerű képe és télies, fél-sötét temperáltsága ellenére eklektikus és kissé rébuszos teljesítmény. Maga a létra is – bár sajtáságos fel-le „tükörtárgy” – félig-meddig idegen elem a díszlet bizarrul elnagyolt asztala, székei, kerekcsillárja, a levegőbe vont szürreális kettecei között. Minden kellék megokolható egy másikkal – például a létra mint a szobor Hermione piedesztálja rímél a korábról tudatosan bent felejtett festőállvány háromszögének ürességével –, ám a látvány artisztikuma és jelentésvilága diszperz. Jagoda Miroszláv díszletkollekciónak a kitért (tükört)ajtájával szárnyas oltárként ható rácsos börtöncella érvényesül a legjobban, viszont a szárnyak négy festményét – mindegyiknek van képzőművészeti előképe – nem könnyű

Mihályi Győző (Polixenes), Ruttkay Laura (Perdita), Kállai Ferenc (Juhász) és Sipos Imre (Camillo)

értelmezni. Így azt sem, ha női nemi szerv és egy árva spermium stilizált jelbeszédét egy ijesztő sarló vágja ketté. Ez a színes graffiti kiállítási objektumként függetleníti magát. A csupa egészből álló, mégis fragmentumosan szétszórt látványterv, a tér több túltöltött és számos hiátusos pontja arra készíti Vidnyánszkyt, hogy a gyákorta szimultán térkezelésben esetlegességeknek, kimódolt és halovány hatáselemeknek is engedjen, holott épp a sötét-szép világítási effektusokba olvadó, sokszor félálomi fényezésű impulzusok az erősségei. A forgószínpad sürgésének ösztökélése ezen éppen úgy nem segít, mint az infantilizáló játéktárgyak bevonása, behozása. Igaz azonban, hogy míg, mondjuk, a kis vitorlás körbehajókázása fölöslegesen, rosszkor ironizáló szépelgés, a darabban oly fontos bürgék falapokból és vattapamatokból való kiképzése remek (birkanyírásünnepkor a báva jószágokat víg megtépéssel, vilámgyorsan fosztják kétdimenziós furnérrá).

Míntha a díszlet a szereplők különböző köreire is kihatna. Kállai Ferenc (Juhász, akit Perdita atyjának hisznek) és ifj. Jászai László (Mufurc, a fia) „bürgeközélen” játszanak, groteszk, csavaros maflasággal léteznek, a szerepkörvonalakra rakják föl a testes humor színeit. Ha Kállai ránt egyet a subáján, avval a közönség érezhető szeretetét is szorosabbra húzza, és kitekintés nélkül is mindjárt visszapislantja a szeretetet a publikumnak. Kállai a kö-

Fábián József felvételei

Kaszás Attila (Leontes) és Kubik Anna (Hermione)

zönségnek, Jászai Kállainak játszik. Kell is ez a vidító ikerülés – melybe Bede Fazekas Autolyca is bele-belelopja magát –, mert a második rész nagyobbik felére, Perdita és Florizel turbékolására nem sok jutott a rendezői leleményből. Csoda, hogy Rancsó Dezső fakó széptevőjét azonnal ki nem kosarazzák; Ruttkay Laura helyett is inkább a téli koloritból – a fehér, a fekete, a fáradtzöld, az avarbarna színvilágából – kiütő piros jelmez tündököl. Az elemeknek kitett csecsemő felnőttként történő meglevenedése felejthetetlen: a piros huzatú mőzeskosár kelméje alól oly csodaszzerűen emelkedik, kel ki e Vénusz, hogy csak hálával gondolhatunk a technikájával segítőkész sülyesztőre.

Az udvari népek a közömbösebb díszletelemeknek alávetve elég érdektelenek, viselkedésük, reflexióik osztatlanok vagy érzélgősek. Balla Ildikó festményektől ihletett szerény jelmezei megfontoltan kerülnek a feltűnést. Egyedül Leontes tölgylevelesen cakkozott zekéje emlékezetes, ha Kaszás megrázza magát, egy vadász ugrik, és az indulat erdejé hullámszik. A bohémiai helyett kaukázusi ruhatár szokatlanabb, ám ez sem reveláló. Amiként maga az elgondolás sem: Vidnyánszky a darab tematikusan északi, zordon (szicíliai!) féltékéjéhez a derűsebb délit (eredetileg csehét!) ezzel a – főleg a zenében kamatozó – módosítással tapasztotta, lévén Hermione a

cár leánya, tehát Perdita a cár unokája (hogy az elmozdítás dramaturgiai illy sima-e, az igencsak kérdéses).

A *Téli rege* tudvalevően hemzseg a kérdésektől. Provokatív módon nincs magyarázat már a szicíliai király féltékenységének mértékére sem. Kaszás ugyan a rendező intésére hitelesen és jól kitarított pillanatban játssza el, hogy ha a féltékenység be akar ütni, akkor beüt, és kész – de a későbbiekben nem csupán féltékenységi drámát látunk, hanem a boldog élet és az uralkodáshoz való jog elszalasztásának drámáját, ehhez pedig érzelmi és erkölcsi kifejtések kellene, egészen addig, hogy a (talán) halálba küldött királyné tizenhat év utáni (valószínűsíthető) „feltámadásakor” a rege átválthat-e mesébe, azaz a kizöklent időt visszatolhatja-e medrébe a megbocsátás. Shakespeare, már szinte letéve a lantot, stratfordi nyugállományából – egy sorral alighanem utal is otthoni békült horgászatásaira – nem kíván válaszolni a dilemmákra, legfeljebb olyan magvakat hint el jambusaiban, amelyekből a színház mindig kisarjaszthat válaszokat. Mivel a *Téli rege* Shakespeare-je már lassacskán kifele ment a létből, e mű válasza, ura: az Idő. Ahol az Idő regnál (és hol, vagyis mikor nem...?), ott nem szükséges rajta kívüli megfontolás, érvelés. Vidnyánszky az egész művet az időn belülről iktatta: nem az „Idő mint kórus” harmínckét sora szólal meg eseményáthidaló funkcióval a szenvedélytörténet keretében, a negyedik felvonás elején, hanem az Idő nagy játékában tárul fel a szenvedélytörténet. Az átlényegítés színházi aranykulcsa az, hogy a Hermionét játszó Kubik Anna játssza az Időt is. A második rész kezdetén fekete csipkéiből sejtelmesen kivetkőzve, ében botját varázspálcaként forgatva, fehérbohócként ragyogva Énekes István pompás clown-koreográfiájára járja el az Idő táncát, majd ahogy az egész játék megkezdésére is jelet adott, alkalmyszerűen a színen maradvá dirigálja a folytatás egy részét is. A (néma)film és a kabaré is bekéredzkezik a moralitás, a vásári színjátszás, a diák-színház és a modernizált hagyományos kőszínházi megjelenítés eszköztárát vegyítő produkcióba. Ahogy Kubik a haláltánc bohócériáját ropja, az vissza- és előre vetül az élő-holt Hermionefigurára. Az előadás legelevenebb színfoltja amúgy is a királyné volt: a kelepcebe került asszony kelepceket kerítő hangsúlyjaival, az ártatlan rab pantomimjével – és a legszebb jelenet az lesz, midőn Hermione és Leontes egymás elaszalódott arcát gyúrná fiatall, ha az emberhús plasztilinje a kiszáradt hosszú évek után megengedné ezt. A passzív jelmez(ek) fölött Kubik arca premier plámban jön közel, hogy a madonnaorca békéje és a boldogtalan megöregedés botránya is tökéletesen ráíródjék – idők az Időre. Kubik Anna megvesztegetően győzi, hogy embert és jelet – és egyikből sem csak egyet – felváltva nyújtson.

Egyenletlenségeivel, lanyhulásaival, tisztázatlanságaival is jó munka a Magyar Színház új Shakespeare-je. Itt különösen jó. A végén Kubik-Hermione-Idő csúfondárosan a nyelvet nyújtja legyőzője és legyőzöttje, Leontes felé. A létracipelés esetlegességével kezdett játék visszaér a kétértelmű, „tükrös” talányosságba. Pontból – pontba.

Vidnyánszky bebizonyította, hogy az Időnek van nyelve. S a rideg és kacajos karneválban az Idő a legnagyobb kucséber.

WILLIAM SHAKESPEARE: TÉLI REGE (Magyar Színház)

FORDÍTOTTA: Mészöly Dezső. **DÍSZLET:** Jagoda Mirosláv. **JELMEZ:** Balla Ildikó. **DRAMATURG:** Gecsényi Györgyi, Víz Éva. **KOREOGRÁFUS:** Énekes István. **RENDEZŐASSZISZTENS:** Trimmel Ákos. **RENDEZŐ:** Vidnyánszky Attila.

SZEREPLŐK: Kaszás Attila, Mihályi Győző, Sipos Imre, Csurka László, Rancsó Dezső, Izsóf Vilmos, Kállai Ferenc, ifj. Jászai László, Jegercsik Csaba, Bede Fazekas Szabolcs, Szatmári Attila, Szűcs Sándor, Gyürki István, Friedenthal Zoltán a. n., Kubik Anna, Ruttkay Laura, Varga Mária, Hegyesi Leo Zajzon/Laczó Péter/Penke Bence, Bíró Szilvia, Tóth Bernadett, Fornwald Andrea a. n., Sallai Nóra a. n.